

*Про любов і зраду,  
молодість і старість,  
про глибоку куту та світло надії*



Колись давно Борис звабив скромну сільську дівчину Стефу і відмовився від свого сина Мартина. Стефа та її малюк були приречені на голод і злидні. Тяжкі часи спіткали й самого Бориса — під час війни він опинився на чужині, в Німеччині. Там він зустрів землячку Ганну, яка до безтями закохалася в нього. Але доля розвела їх: Борис згодом повернувся до рідного села, став заможним господарем, а Ганна була змушена виживати з малою донькою на руках... Тим часом підростав Мартин. Він присягнувся ніколи й нічого не просити в батька, який викреслив їх із матер'ю зі свого життя. Та доля сплітається химерним візерунком: Мартин прагне одружитися з пасербицею свого батька — Марією...



*www.bookclub.ua*

ISBN 978-617-12-4676-8



9 786171 246768



Марія Ткачівська

*Голос перепілки*



Марія Ткачівська  
*Голос перепілки*



Марія Ткачівська

# Голос перепілки

РОМАН

ХАРКІВ  КЛУБ  
2018  СІМЕЙНОГО  
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2  
Т48



Жодну з частин цього видання  
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі  
без письмового дозволу видавництва

Дизайн обкладинки агентства «ТІМ+»

ISBN 978-617-12-4676-8

- © Ткачівська М., 2017
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2018
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2018

*Роман про голод очима дитини,  
про життя в українському селі та німецькому  
передмісті, про любов, зраду, молодість і старість,  
про глухі кути та світло надії.*

# ЧАСТИНА ПЕРША

## Дорога до себе

### НЕ ВІД КОЖНОЇ ЗОРІ СТАЄ СВІТЛО

*У зірок своя траєкторія падіння. Лише вниз.*

— Нині ночуєш у коморі, — гримає Варвара на kota й зачиняє за ним двері. Ставить на вікно запалену свічку й підводить очі до образів. У хаті тихо потріскує вогник. Піч уже нагрілася, вода теж. Варвара гарячково звивається по хаті. Зав'язана по-молодицьки хустина раз по раз сповзає по завитих навколо голови косах. Молодиця підправляє її рукою, поки врешті не скидає на лаву. У ноги б'ють дрижаки.

— Боже поможи, аби Стефка борше розв'язалася, — знову зиркає на образі.

Стефка лежить на Варвариному ліжку й мовчить. Що має казати? Батько навідріз відмовився на поріг пустити, як почув, що Стефка груба<sup>1</sup>. Мама спершу плакала, а далі пішла за ним. А Борис? Нащо Борисові дитини? Він ще попарубкує.

— Ще трошка, Стефцю. Ще трошка, — заспокоює свою подругу Варвара.

Час біжить, а Стефка ніяк не розродиться. «Кого кликати? Та хто прийде! — запитує й відповідає Варвара. — Зараз запалю ліниці<sup>2</sup>». Палить. Чекає. Стефці лиш шістнадцять

<sup>1</sup> Груба (*діал.*) — вагітна.

<sup>2</sup> Ліниці (*діал.*) — повісмо. Палити ліниці й обкурювати ними приміщення — народний ритуал від вроків.

минуло, як понесла. Одна надія на Варвару. Більше в неї нікого нема. Варвара на півроку старша від Стефки, ось рік як відданá. Уже й Андруся народити встигла.

Варвара ще раз торкається Стефчиної руки.

— Тужся, Стефцю, тужся! Мусиш!

«Розплести коси, відчинити всі двері, відімкнути всі замки, розв'язати в хаті всі шнурки й гудзи<sup>1</sup>, аби борше розв'язалася», — згадує Варвара все, що знає від старших. Вона швидко розчиняє навстіж хатні двері й двері до комо-ри. Ногою виштурхує кота аж за поріг, хоч той знову поривається до хати. Швидко згадує, де й на чому може бути ще якийсь гудз, розв'язує. Розплетені коси грубими пасмами накривають Стефчині плечі. Залишаються тільки шнурочки на сорочці.

— Ще троха, Стефцю! Ще троха, — заспокоює Варвара більше себе, ніж подругу, і запалює свячене зілля. — Зараз обкурую тебе — і легше стане.

У хаті пахне солодкуватим гаром. Варвара обносить запалене зілля навколо подруги, обкурує димом руки, ноги, сорочку, під сорочкою. Стягає з жердки своє весільне вбрання (у Стефки свого не було, бо не було весілля) і кладе подрузі під голову шлюбну сорочку.

— Має зараз помочи, — дивиться Варвара на образі. — То шлюбна, Стефцю. Має помочи.

Стефка розуміє, що щось не так. Міцно зіцплює зуби й навіть не стогне. Вона знає: Варвара зробить усе, що треба. Знає також, що Борис цієї ночі не запряже коней і не поїде з хлібом по повитуху, і не попросить священика, щоб той у таку пізню годину відчинив Райські врата в церкві, як це роблять газди для своїх газдинь, коли ті не можуть розродитися. Навіщо йому та дитина? І Стефка навіщо? Борис відмовився від них, коли дізнався, що вона тяжка<sup>2</sup> стала.

<sup>1</sup> Гудз (діал.) — вузол.

<sup>2</sup> Тяжка (діал.) — вагітна.

Стефка вже про таке не думає. Лише віддає себе в руки Богові й Варварі. Кому ж іще?!

— Лиш би як у людей, — проривається тихо в Стефки.

Друга година, третя, п'ята. Варвара вже не хоче слухати півнів. Не хоче знати, котра година... «Боже, поможи!» Вона то бере Стефку за руку, то торкається чола, то тисне їй що є сили десь нижче ямки: «Тужся, Стефцю, ще трошка». Нарешті крихітне тільце опиняється у Варвариних руках. «Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, амінь», — приймає Варвара дитину на світ, щоб як у людей. Дитина голосно кричить. «Хлопець!» Вона обертається до образів і подумки хреститься: «Декувати Богу!»

— Уже все минулося, Стефцю, минулося.

Варварині руки ще досі тремтять. Вона відчуває в собі непевність, але бере ножиці, конопляне прядиво. Невмілими руками підкладає під пуповину сокиру, аби газдовитим був. Перетинає. Зав'язує матіркою<sup>1</sup>: «Зав'язуй щісті, здоровлі і многая літа», — промовляє Варвара й всміхається. Аж тепер помічає, що під лавою сидить переляканий кіт, який таки ввійшов до хати крізь прочинені двері.

Варвара глипає на цебер із купелем. Ще з вечора готовий. І свяченої води вже влила, і грейцери<sup>2</sup> кинула. Лиш зілля ще не поклала, бо не знала, чи хлопець буде, чи дівочка. Варвара хлюпає в цеберку настоянку дев'ясилу, кладе гілочку дубу, кілька чорнобривців, аби чорнобривим був. «Дивиси, аби було, як у людей», — згадує Стефчине. Малий голосно схлипує, шойно торкається прохолодної води, і вигинається, як рибинка в Черемоші. Звивається своїм маленьким тільцем у цеберці, бовтає ручками воду. Варвара висушує дитину Андрусевою пеленкою, загортає у свою хустку й кладе під образами, на покутті.

<sup>1</sup> Матірка (*діал.*) — конопляна нитка, якою після пологів перев'язували пуповину.

<sup>2</sup> Грейцер (*істор.*) — дрібна монета.



На підвіконні тихо мерехтить каганець, освітлює високі образи, велику зелену піч, стіл, лаву й широке дерев'яне ліжко, на якому лежить Стефка. У печі потріскують укотре підкинуті поліна. У казанку все ще кипить вода. Варвара не знає, які то вже півні кукурікали. Знає, що скоро світанок. Тільки Стефка не знає. Та німо лежить у ліжку, накрита сірою вереткою<sup>1</sup>.

Варвара сідає на крайчик ліжка й кладе свою руку на Стефчину.

— Як чуєши? — шепоче.

Стефка повільно розплющує очі. Варвара підсувається на великій солом'яний матрац.

— Тобі вже ліпше?

— ...? — ворухить губами Стефка.

— Стефцю, ти годна<sup>2</sup> встати? — упівголоса промовляє Варвара. — Зараз прийде Дмитро. Як роззлостиси, то нас обох із хати вижене. Попробуй! Годна?

Стефчина думка хапається за останнє слово й відсторонено, наче далеке й чуже відлуння, відновлює його в пам'яті. «Год-на», — пригадує пам'ять, не осягаючи змісту почутих слів. «Год-на, — крутиться в голові. — Що годна?»

Варвара кладе руку на Стефчине чоло.

— Йой, падоньку<sup>3</sup>! Ти гориш! У тебе горечка<sup>4</sup>! — Варварині руки знову тремтять. Вона хапає зі стола келишок із заздалегідь наготовленою настоянкою мандригори та арніки, піднімає Стефчину голову й прикладає до вуст. — На, пий, Стефцю! Легше стане.

Стефка ледве протискує крізь вуста один-єдиний ковток. Варвара мигцем хапає з лави свою хустину, намочує в ковновці з холодною водою, що стоїть коло дверей (якби ж то

<sup>1</sup> Верета (*діал.*) — те саме, що рядно.

<sup>2</sup> Годна (*діал.*) — можеш.

<sup>3</sup> Падоньку! — вигук здивування.

<sup>4</sup> Горечка (*діал.*) — висока температура.

холодна... за ніч у хаті нагрілася), і прикладає Стефці до голови. Далі біжить до комори, хапає пляшку самогонки й за мить уже обливає Стефці руки, груди, ноги. Обливає й тре, тре й обливає. «Боже, поможи їй». Варвара не зважає, що з-під подушки вислизає й мокріє її шлюбна сорочка, що солома сиплеться на землю, що верета стає мокрою.

Стефка не протривить. Тільки далі ледь помітно ворухить пальцями, вибиваючи в пам'яті нові слова: «Го-ри-Ш», «го-ри-Ш», «Ш-Ш-Ш»...

Вікно починає сіріти. Стефка відчуває, що по її щоці збігає вода. Вона силкується розплющити очі. Важка мокра шматина затуляє не лише чоло, а й повіки. «Се я?»

— Слава Богу! — тішиться Варвара й знімає мокру хустину з її чола.

Стефка розплющує очі. У кімнаті ще напівтемно. Вона поволі ворухить рукою, ногою. Пробоє набрати в легені повітря: «Се я».

— Горечка вже троха спала. Декувати Богу! Я вже дві чвертки самогонки на тебе вилила, — хитає головою Варвара.

Стефка аж тепер починає розуміти, що лежить у Варвариній хаті. Вона впізнає її по образах, що дивляться на Стефку з напівтемряви. Шо вона тут робит? Чого лежить? Чого ту? Стефка пробоє підвестися. Спочатку на лікті, потім на руки, спирається на дерев'яне бильце ліжка, поволі сідає. Її тіло неслухняне й чуже. Тягне вниз живота і в крижах. Стефка однією рукою поправляє сорочку, намагається стягнути її на коліна, а другою тримається побічниці, щоб не похитнутися. Її довге волосся розповзається по грудях. Стефка хоче змахнути його рукою, але не може. Дівчина тихо й безмовно знову опускається на ліжко.

— Хочеш подивитися на дитину? — тримає Стефку за руку Варвара.

Дитина? Яка дитина? Стефка міцно спирається на руки й наструнчує спину. Її натомлене тіло не пручається. Вона

вже майже не відчуває болю. І нічого не відчуває. Її втомлені сині очі спантеличено дивляться на Варвару: «Се я?»

До Стефки поволі приступає пам'ять. На покуті лежить маленький згорточок, завитий у Варварину хустину. Він не рухається й не подає жодних ознак життя. «...добре», — шепоче Стефка подумки, поволі набираючи в груди повітря. Мало-помалу підводить до образів очі й завмирає. Далі простягає руку, торкаючись повітря в напрямку згортка.

Її серце калатає, як дзвін біля Рожнівської церкви, що його чути мало не до Косова. Як звестися на ноги? Поволі переставляє одну ногу, другу, торкається долівки. Варвара підставляє їй плече. Стефка робить крок, другий, п'ятий... Розпростирає руки, як знесилені крила. Повільно шукає рівновагу і, як підбита перепілка, ступає до печі. За якусь мить вона вже стоїть біля маленького згортка, провівши в повітрі рукою. «Не дихає. Добре».

Варвара міцно тримає Стефку за лікоть. Другою рукою простягає їй свою велику вовняну хустку.

— Я обів'ю тобі груди. Застудиши.

— ...хо-чу застудитися, — якось дивно шелестять Стефчині уста. Дівчина незграбно обертається до згортка й знову проводить рукою в повітрі. — І він хоче, правда?

— Ти хоч думай, що мелеш. Добре, що живов лишилася, — отямлює її Варвара.

— Ні дівка, ні жінка, — шепоче про себе Стефка. — Ні дівка, ні жінка. Тепер люди ще більше плювати будуть. А на него не будуть. Не... Будуть...

На покуті щось крекоче. Стефка обертається, виструнчується, як жердина, і простягає поперед себе руку.

— Живе. Жи-ве! — поволі тягнеться пальчиком до червоного личка. — Жи-в-е! Декувати Богу!

І тут їй раптом провиднюється світ. Хапається за вітер, за хмари, за ялиці, за гори над Рожневом. Вцілює блискавка десь аж під серце: «Божечку, то моя дитина!» Стефка опускається на лавицю, незграбно бере маленький згорточок

і невміло пригортає його до себе. «Жива!» І прориваються в ній усі її болі, і спливають у бистринь Черемошу всі її жалі. Усе те, про що мовчала всі ці місяці. По шоках один за одним збігають струмочки сліз. Безпорадною пташкою вона хилиться до безпомічного крихітного згорточка. «Хлопчик». Знову й знову пригортає до себе той згорточок і жебонить.

— Колисочка нова-нова, колиска з горіха.  
 Колишисі в колисочці, мамина утіхо.  
 А як я сі постарію, на кого сі лишу?  
 А на тую дитиноньку, яку я колишу...

— бринить ледь чутний тоненький голос утішеної перепілки.  
 Стефка підводить очі до Бога. Він тут, на стіні, і там, за вікном, за вже вицвілим місяцем, за небом і за ніччю, за ранковою зорею й за її долею. «Дай й'му щісливу доленьку, Божечку».

## **КОЛИ ВІД ДИТИНИ ВІДМОВЛЯЄТЬСЯ БАТЬКО, У НЬОГО СЛІПЕ СЕРЦЕ**

*Кожне серце має своє воскресіння.*

Коли від дитини відмовляється батько, у нього сліпе серце. На цей раз усе було по-іншому. Осліпла Стефка. «Лиш-но сімнацять літ минуло, а вже сліпа», — галайкали по селі люди. Та так воно й було. Ладна, робітна, але сліпа. Не те щоб цілком не бачила, та вже дивитися на світ білий по-справжньому не могла. Чи то від розпачу, чи від безхліб'я, чи справді від селітри? Цього не знала навіть вона. Знала лише, що не мала ні безпечного даху над головою, ні хліба в кишені. Ось так, мов відрізана скибка, поневірялася від хати до хати, від поля до поля. Багатші брали Стефку в найми. Але не щодня й не завжди. Хіба то життя — попід тинами?

Та хто радий дівчині, що звелася? Тепер уже й не згадує ніхто, що була ладна, файна із себе, як маків цвіт, жодної роботи не цуралася й по руках не ходила. А як співала, то

такі колінця викидала, ніби в солов'я вчилася. Та для Стефки то все залишилося там, де Сидір козам роги править. Бо згодом пересудів нахапала, що й на воза не збереш. Та з часом і це минулося. Кожен жив собі про себе. І Стефка теж. Стала тиха, хоч мички мич. Щодня накидала на довгі чорні коси тоненьку платину, вбиралася в тісенький байбарак<sup>1</sup> і дріботіла своїми маленькими ніжками від хати до хати. Лише Борисову десятою дорогою оминала. Як і Бориса. Попри обійстя Йосифа Лабенського теж не ходила. Лиш потайки губи кусала. Але вже є, як є. Хай і в шлунку голодно, і вдома хоч вовків ганяй, та дитинку любила більше за всіх на світі. Якби не Мартин, утекла б світ за очі й нікому б у ласку не стояла. Та куди з малим утечеш? Тому й йшла щодня селом собак дражнити. Усе надіялася, що візьме хто город виполоти чи картоплю визбирати. За ложку кулеші. Лякана ворона куща боїться. Тільки не Стефка. Вона не боялася ні ока немилого, ні слова кривого. Її глибокі сині очі втратили блиск, але не надію. «Тільки ти добрий, Боже. Тільки ти добрий», — шепотіла вона про себе і йшла, не перекладаючи ні на кого свою ношу. Куди? То знав тільки Бог. Коли Мартин іще був немовлям, прив'язувала його до себе Варвариною великою хусткою й так ходила роботи напитувати. Коли той підріс, то залишала його в старій халупці, де оселилася після його приходу на світ. Ні дівка, ні газдиня.

Стефчині батьки зреклися її, щойно довідалися, що вона в тяжі. Про Бориса й думати годі. Він був із тих, хто з вареної крашанки курча висидить і в каламутній воді рибки наловить. «Не моя дитина», — та й по всьому. І хто йому що закине? Має право казати, що хоче. Ледь устиг відступити від Стефки, як уже до інших любасок халяви смалив. На Мартина й не глянув. Борисові було байдужки, що кажуть інші. А інші всім кісточки промивали. Сільські діти боялися Бо-

---

<sup>1</sup> Байбарак — давній верхній осінньо-зимовий одяг із грубого сукна.

риса, аж жижки сіпало, та все ж крадьки співали: «А в Бориса срака лиса», «А Борис без баби скис». Дівчата обходили його сотою дорогою: знали, що жодну із них заміж не візьме (надто вже любив він своє призвілля). А з чоловіків хто й за руку не вітався, а хто ще й перехиляв із ним чарчину.

Спершу Борис жив у свого батька Трохима Боднара. Трохим був добрим газдою, хоча малоговорким і сухуватої вдачі. Робив для людей вікна й двері, лагодив різний обладунок, при тому чарці не вклонявся, передки не облизував і був у пошанівку в односельців. У синове життя не втручався. «Най робит, що знає, — казав Трохим. — Я в й'го літах уже газдов був». Борис теж мав добру голову й був чіпкий до роботи. Знав толк у столярстві, боки не облежував, та був не такий вправний, як батько. Усе ж згодом мав і свій кутик та й жив собі, як знав. І на вроду був нічогенький: тонкі чоловічі губи, високе чоло, кучері догори. З його темно-синіх очей прозирали настійливість і впертість. На вдачу гордовитий, наче з бозна-якої панської родини. З жінками обхідливий і люб'язний, як далеко не кожен чоловік, і вмів будь-котрій голову задурити. Щось у ньому було таке, чого не мали інші. Стефка досі не могла збагнути, як на його гачок потрапила. Черпнула ківш лиха замість любові й тепер мусила нести свій хрест та на Бога надіятися.

А Борис так і жив, поки не стоптав трохи підшов. Тридцять п'ять як для села — то вже старий кавалер, та й не такий красюк, як був дотеперечки. Одні казали — заходився, інші вже взагалі нічого про нього не казали, навіть не згадували, а для лагодження обладунків швидше йшли до Трохима, ніж до Бориса. Зрештою й Борисові переймом набридало хай і безклопітне, та однолике життя, у якому тепер дедалі частіше доводилося хапати облизня. От і замельдувався до Німеччини.

Мартин знав, що Борис Боднар — його батько, і знав, де той живе, але жодного разу досі не насмілювався до нього за-

глянути. Та й на вроду був схожий на Бориса: його кучері, чоло. Лише очі були небесно-сині, як у Стефки.

— Ну, то де твій Борис? Ше не скис? Іди, най даст тобі сухарів, — глумилися діти, даючи Мартинові щигля за щиглем. Мартин насував шапку аж на очі й драпцював додому.

— А в Бориса срака лиса, — збиткувався Тодось. — Знаєш чого? Бо він щодне сухарі їст.

— Йди гет! — захищався Мартин.

— Боєшси? Йди, най і тобі сухарик даст, — напирив Тодось, усвердлюючись у Мартина маленькими чорними очима.

— Мені не тра' сухарика! — боронився Мартин.

— Дивиси, який гоноровий! А ти його кашкіт видів? Такого в цілім селі не найдеш. Може, тобі даст? Йди-йди! — напосідався далі хлопець. — Боєшси?

— Сам боєшси! — ярився Мартин.

— Боєшси! — чимраз дужче нагинав Тодось Мартина. Його очі ставали ще чорніші. — Баба! Баба!

Мартин терпіти не міг Тодося. Куций, опецькуватий, він був для Мартина бридкий і противний. Тодось полюбляв хвалитися й у все встромляти свого носа. Як казала Стефка, так язиком теленькав, як дурний із печі. А тепер і до Мартина вчепився. Мартинові таки ввірвався терпець.

Борисова хата стояла майже на краю села. Навколо неї ще не було саду, тільки новенький тин та кущі. Мартин ще не зайшов на подвір'я, а вже нахапався дрижаків: а якщо Борис відлатає йому боки? Хлопець глибоко вдихнув і випрямив плечі. Рука торкнулася хвіртки. На голосний скрип не зважив. Його ноги так швидко дріботіли по стежці й тупцювали по східцях, що й не отямився, як уже чипів<sup>1</sup> на ганку. Оглянувся. «Ого, скільки тут усього! І все нове!» Коло самого вікна стояв маленький порожній полубічок<sup>2</sup> для зерна, на ньому — мірка, яку в селі називають рожнівською гелеткою,

<sup>1</sup> Чипіти — сидіти навпочіпки.

<sup>2</sup> Полубічок (діал.) — діжечка.

поруч — новенький дзиглик<sup>1</sup> із гладенькими шліфованими лапками, на ньому — бурдюк<sup>2</sup> для молока. На стіні на новенькому гачку висіло Борисове старе вбрання: гачі<sup>3</sup>, сардак і крисаня<sup>4</sup>.

— Слава Ісу, — зупинився на порозі Мартин, не знаючи, як вступити до хати. Він міцно притиснув одну ногу до другої, щоб не видати, як вони тремтять.

— Слава Йсу, — відповів Борис, поправляючи чорного картуза із синьою смужкою.

«Кашкіт як кашкіт», — подумав Мартин.

— Чого прийшов? — зверхньо блимнув на Мартина Борис.

— Хлопці кажут, що ти мій дедьо<sup>5</sup>. То я хтів запитати, чи нема в тебе щос поїсти.

— Поїсти? Іди до тих, хто тебе намовив. Ніякий я тобі не дедьо, — обірвав його Борис.

— Дедьо! — напосідав Мартин. — Усі кажут, що ти мій дедьо.

— Я сказав, не дедьо! І скажи своїм голопуцькам, що як взлощуси<sup>6</sup>, то так віддубашу їх, що тим бенькартам<sup>7</sup> ніц не схочеси!

Мартин завмер. Проте очі мимоволі самі глипнули в бік печі, чи нема десь чого смачненького. Не було. І на столі не було. «Певно, усе вже з'їв», — подумав Мартин. Край печі на залізному бляті<sup>8</sup> стояв маленький білий банячок, такий, як у нього вдома. «Певно, тільки сама вода лишилася, а бахурі казали, що він щодне лакітки їст», — прикинув Мартин. Хлопець зумисне озирався довкола. Ото хата! І стіл новий,

<sup>1</sup> Дзиглик (*гуцул.*) — стілець.

<sup>2</sup> Бурдюк (*гуцул.*) — мішок із цільної козячої шкіри для зберігання молочних продуктів.

<sup>3</sup> Гачі (*гуцул.*) — штани.

<sup>4</sup> Крисаня (*гуцул.*) — капелюх.

<sup>5</sup> Дедьо (*діал.*) — батько.

<sup>6</sup> Взлоститися (*діал.*) — розсердитися.

<sup>7</sup> Бенькарт (від нім. *Bankert*) — байстрюк.

<sup>8</sup> Блят (*діал.*, від нім. *das Blatt*) — поверхня кухонної плити.



і лавка. Коли він, Мартин, виросте, буде столярувати й собі такі зробить. Хлопець уже наводив оком на всі закутки: «І ліжко нове. І гора вбрання на жердці, що висит над ліжком. Аж образи закриває. І нашо й'му скільки?»

— Шо стоїш, я сказав, шо ніц<sup>1</sup> для тебе не маю.

— А сухарики?

— Якби'м мав, не дав би! Іди! І нігди-ніколи більше сюда не приходи! Ферштейн<sup>2</sup>?

Мартин не відповів. Він швидко обернувся й зачинив за собою двері. «Коли я стану великий, то напечу силу-силенну сухарів. І як так си трафит, шо до мене прийде голодний Борис, я не скажу йому: „Якби'м мав, не дав би”». Вибігаючи з ганку, Мартин мимохить зачепив ногою дзиглик, і той із гуркотом разом із бурдюгом покотився по дерев'яних східцях. Малий так сполошився, шо драпцював аж через опліток і мало не збив із ніг Тодосю, який засів у корчах. Мартин думав, шо Борис зараз вилетить із хати, ушкварить за ним, ухопить за шкірку, вихрестить<sup>3</sup> його, виперцює на очах у Тодосю... Та на подвір'ї було тихо. Мартин мигцем підвівся й чкурнув на дорогу. Тодось заквапився за ним.

— Ну як? Дав тобі Борис поза вуха? — узявся потішатися Тодось, доганяючи Мартина.

— Він сказав передати тобі цево! — Мартин стиснув кулаки й вцідив Тодосеві в око.

— Я тобі цього не подарую, — засичав Тодось. — Я скажу свому дєдеви. Він тебе добре відлатає. — Тодось ухопив кілок із розхитаного сусідського перетинку й наскочив на Мартина. — Іди і скажи свої' сліпі' Стефци, шо я тебе відлушпатив. Йди, йди, подивимси, чи вона мого дєде страхати прибіжит. Та з тов прірвов<sup>4</sup> ніхто й балакати не стане.

<sup>1</sup> Ніц (*dial.*, від нім. *nichts*) — нічого.

<sup>2</sup> Від нім. *verstehen* — тут: зрозумів.

<sup>3</sup> Вихрестить — тут: відлупцює.

<sup>4</sup> Прірва (*dial.*) — повія.

Мартин не знав, що означає «прірва» і чому так сказав про Стефку Тодось. Він не знав, чому з нею ніхто не хоче балакати. Знав лише, що вона не бачить і що з нею розмовляє тільки Варвара, і тоді, коли її чоловік на роботі. Бралось вечоріти. На небі заблищала велика, як полум'я свічки, зірка. Мартин довго сидів у сні й дивився на небо. Воно темніло й затягалось хмарами. Здійнявся вітер. Зникла за хмарами велика зірка. Стало темно й холодно. Мартин усе ще не наважувався йти до хати. Він витирав закривавлений ніс і поправляв роздерті штани...

Це був єдиний раз, коли Мартин приходив до Бориса. Надалі він бокував від його хати й ніколи не ставав із ним до розмови. Слово «дедьо» він витер зі своєї пам'яті й думав ніколи більше не проказувати його, як і до першої розмови з Борисом. Усе вирішилося якось само собою: Борис таки готувався до від'їзду до Німеччини. Про це Мартин довідався від Тодося, бо той завжди знав усі новини від своєї матері, яку називали найбільшою пліткаркою на селі. «Вона й через тин не перегнеться, а ляси поточить», — казала Стефка. Їй не дуже вірили в селі. Але цього разу Тодосева мама казала правду: за місяць Борис поїхав.

Мартинові виповнилося сім. Малому Влодкові — два. Влодко народився за рік після того, як через село йшли військовики. Мартин не знав, що то за військовики й на чийому боці вони були. Чув тільки, як Стефка з Варварою часто згадували якогось офіцера Малецького, який ще мав би повернутися в село. Влодко із самісінького народження був кволий і тихий, наче не мав голосу. Маленький, з білим хвилястим чубчиком і глибокими, синіми, як у Стефки, очима, він радше нагадував Мартинові Тодосеву сестру Олесю, ніж хлопчика.

Влодко був для Мартина забавкою й покаранням одночасно. Відколи малий народився, Мартин був єдиний, хто про нього турбувався. Коли він прокидався, у хаті вже нікого не було. Мартин знав, що Стефка мала встати перша,

занести до хати відро води й поставити в сінях. Відтак вона набирала ще два металеві банячки води для Мартина та Влодка й ставила на столик біля ліжка. Увечері Стефка мала принести кусник хліба або дрібок кулеші, що заробляла за день. «Могли би давати й дві дрібки, — думав Мартин. — Хіба багатим не все одно, скільки кулеші варити?»

Мартин знав, що Стефку в селі називали наймичкою, але це було якось приємніше, ніж «прірва».

— Стефко, а що таке «прірва»? — запитав якось Мартин, коли вони ввечері їли кулешу.

— Бійси Бога, Мартине. І чи тобі не встидно таке питати? — Стефка зашарілася, ухопила з Мартинових рук миску й з грюкотом кинула на піч. Миска розгойдалася, втратила рівновагу й шуснула на землю. Жовта грудка кулеші гуцнула на землю й закотилася під лавку. Мартин бачив, як Стефка намащувала пальцями кулешу, як витягла її з-під лавки, як поклала її собі в рот і як довго стояла біля вікна, витираючи обличчя запаскою.

Мартинові стало шкода Стефки. Він підійшов до неї, притулився до руки й прошепотів:

— Ти найкраща прірва у світі, Стефко.

Не всі ті, у кого Стефка гарувала, були багачами, але дві хапкі руки за кусник хліба — кому не підмога? Холод і голод-неча далі гнали її щодня від хати до хати. Як могла, увихалася, лиш би брав хто. Через те, що сліпа, багато платні не візьмеш. Стефка, як і раніше, ховала під тоненьку сіру платину свої чорні, як сім галок, коси, вбирала довгу вицвілу димку<sup>1</sup>, сардак і виходила з хати. Діти ще спали. Вона була маленька й прудка, ніякої роботи не цуралася. От тільки б ще очі могли бачити. «Рукам не конче видіти, ними треба робити», — заспокоювала себе. Стефчині руки добре знали свою роботу, тому й мали її. «Через ті роботи' я всліпла, — казала вона Варварі, коли та десь-колись зазірала до Стеф-

<sup>1</sup> Димка (діал.) — спідниця.

ки. — Хіба'м знала, що вітер занесе селітру в очи? Ненависна Китиха тільки фукала: сип більше, бо зерна не буде. Але не пересип, бо спалиш корінь. Хіба всім потрапиш? Я сипала аж до вечора, бо на другий день мав падати дощ. Та під вечір звіявси вітер, що аж душу видувало. «Сип, — желіпала<sup>1</sup> Китиха, — най дощ відразу скропит! Сип, буде ліпше рости», — галайкала газдиня. Ото'м досипаласи!»

Мартин чув усі ті розмови, хоча вдавав, що нічого не тямить. Та коли міг і чим міг, підсобляв Стефці. Інколи вона брала його із собою, і він цілий день збирав картоплю. Навіть тоді, коли йому було лише чотири роки. Відколи з'явився Влодко й коли для Мартина не було іншої роботи, він цілий день назирив за малим, дожидаючи Стефку. Улітку й восени було легше пильнувати Влодка. Удвох вони шугали в ліс. Мартин то ніс малого на горгошах<sup>2</sup>, то вів за руку. Він уже знав, де є суниці й малина, жолуді й букові горішки. «Лише не йдем у темні джемори<sup>3</sup>, бо там страхи страшезні, там навіть ведмеді є», — казав Мартин до Влодка й садив його на галявині. Коли Мартин збирав солоденькі яриці<sup>4</sup>, Влодко тихо сидів собі й облизував пальці від ягід. Пополудні Мартин цуперлив<sup>5</sup> малого назад додому, а відтак увечері Стефка мила обох, наливаючи воду у велику бляшану балію<sup>6</sup>. Та рано чи пізно приходила зима...

Цього року зима була така хижа, що годі було перезимувати. Сніговиця за сніговицею засипали стежки. Вряди-годи хуртеча так перевівала дорогу, що їхати в ліс із grindжолами було годі, а наготовлені на зиму дрова вже закінчилися.

<sup>1</sup> Желіпати (*діал.*) — кричати, сваритися.

<sup>2</sup> Нести на горгошах — на шиї, так щоб ноги того, кого несуть, звисали вперед.

<sup>3</sup> Джемори (*гуцул.*) — лісові хащі.

<sup>4</sup> Яриці (*діал.*) — суниці.

<sup>5</sup> Цуперлити (*діал.*) — нести.

<sup>6</sup> Балія — велика мідна чи алюмінієва посудина, у якій прали білизну й милися.

Для Стефки вже було звичним держатися в холоді та на голодному столі, але ж у неї були ще діти. Вона вгорталася в старий Варварин сардак, замотувалася в коцівку, взувалася в старенькі бурки і йшла. Спершу Стефка сама сунула глибоким снігом до лісу, застрягаючи по стан у снігу і, як могла, цуприкала<sup>1</sup> додому на своєму горбі хаш, лиш би трохи нагріти піч. Далі брала із собою Мартина: для снігу треба добрих очей. Було вітряно. Мартин брів глибочним снігом, провадячи за собою Стефку, тоді ще не тямлячи, скільки від нього залежить. Сніг сіявся з дерев йому на голову, за комір, студив тоненьку шию, залітав у пазушину, що аж мокріла одіж. Набивався у його шкарбани<sup>2</sup>, у ноги заходили зашпори, і ще по дорозі до лісу він не міг рухати пальцями. Та малий не зважав на це: ходив поміж дерев і збирав патиччя, кладучи його біля Стефки. Вона поволі складала маленьку в'язочку для Мартина, а великий обережок завдавала собі на плечі й цуперлила його додому. Дорога назад була дедалі важчою. Удома Мартин довго закусував зуби, сидючи біля печі й тримаючи ноги у воді. Вони боліли, крутили й кололи, аж доки не відходили зашпори.

Увечері Стефка знову кидала в піч кілька полін і сідала біля вогню. Вона брала на коліна Влодка, пригортала до себе й колисала, колисала... Слухала, як потріскує вогонь, і забувала про день. Вогники відсвічувалися у Влодкових оченятах і ясними язиками світили в Стефчиній пам'яті, у її незрячих очах. Малий тримався тоненькими пальчиками за Стефчину хустину й дрімав. Згодом Стефка підводилася, притримувала однією рукою малого, другою — підкидала полінця, зачиняла дверцята печі, сідала й знову міцно тулила до себе Влодка. І так вони довго сиділи на дзиглику, не відводячи погляду від жовтих прудких язиків, що полискували крізь широкі шпарки у дверцятах. У казанку булькала вербова кора. Було чути, як

<sup>1</sup> Цуприкати — тут: важко, заледве, з останніх сил нести.

<sup>2</sup> Шкарбани — старе діряве взуття.

погойдується біля печі дзиглик, як поскрипують його дерев'яні лапки і як ледь-ледь бринить Стефчин голос:

— Котилиси вози з гори, на долині стали,  
Любилиси чорні очка, тепер перестали.  
Любилиси, кохалиси, мати їх не знала,  
Розійшлиси, розсталиси, як на небі хмара.

Далі Стефка поволі підводилася, брала на руки Влодка, несла його до ліжка, клала на солom'яний матрац коло стіни й бралася студити чай. Вона переливала його з банячка в банячок, не проливаючи ні краплі на землю. Цей чай був для Влодка. Мартин сам студив свій чай, випивав його й залазив до брата. Стефка накривала обох великою Варвариною хусткою, поверх якої накидала верету. Ось так і перебували всі троє до ранку. А зранку Стефка знову даремно бігла в село на пошуки роботи. Яка робота взимку?! Але їсти дітям треба.

Почався голод. Стефку вже ніхто не брав на роботу — ні пір'я дерти, ні кукурудзу лушити: в інших теж був сутуж на харч. Навіть пані Зелінська не кликала її, хоча досі була навчена на чужі руки. Та пані була добра, і коли Стефка приходила просити, завше давала їй не просто кусник кулеші, а й солодкий сухарик. Сухарик був такий смачний, що Мартин завжди уявляв, як він тане в роті. Сухарик зазвичай діставався тільки Влодкові. Останнім часом у пані Зелінської двері були зачинені, і Стефка посилала до неї Мартина. Але й Мартинові не завжди відчиняли. Тепер просити вони ходили удвох: Стефка починала з горішнього кінця, а Мартин — із долішнього. Ось так і йшли від хати до хати, щоб принести додому хоч крихту хліба. Та хто прошакові радий, коли й у себе в коморі порожньо?

— Я тобі вчора вже давав хліба, Мартине, — лаявся Трохим. — Я ж не можу щодне варити для тебе кулешу й відкладати тобі кусник хліба.

— Учора ви дали мені тільки півкусника, і Влодко вночі не плакав. Може, ви дасте мені ще той другий кусник, і я більше не прийду просити. Обіцяю.

— Та я тобі давав того тижня грудку кулеши.

— І того тижня Влодко такой не плакав. Я кулеши вже не прошу. Тільки чвертку кусника хліба. Остатний раз. Я більше не прийду, обіцяю.

— Учора ти такой казав, шо обіцяєш не приходити, і прийшов. І далі канькаєш.

— Та я не для себе. Для Влодка.

— А мені то шо. Най й'го Стефка годує.

— У Стефки ніц нема.

— То най заробит.

— В'на сліпа, і її вже ніхто на роботу не бере. Якби брав, я би не просив чвертку кусника.

— Ото бенькарт! Понароблюют дітей, а ти годууй їх на свою голову. Ну добре! Остатний раз!

Трохим скинув свого картуза й повісив біля картуза із синьою смужкою. Далі взяв ніж і попрямував до столу, до тієї сірої хустки, яку Мартин уже бачив минулого тижня. Трохим розгорнув хустку, і Мартин побачив у ній великий шматок хліба. «Та ним можна було б нагодувати півсела», — подумав малий, але не наважився сказати про це Трохимо-ві, бо той ще передумає.

— Ого! Та там є майже три кусники! — усе ж не втримався Мартин і поволі втягнув у себе повітря. — Який він солодкий!

— Но-но! То не для тебе! — високо звів гострячки брів Трохим.

Старий торкнувся ножем хліба, і маленький, куценький шматочок упав на хустину. Він узяв той шматочок і простягнув Мартинові.

— То вже точно остатний, ферштейн?

Мартин хотів сказати, що там, на хустині, ще залишилося кілька крихт від відкраяної скибки (уже його скибки!) і що він би їх із задоволенням узяв разом зі своїм хлібом. Він навіть роззявив рота, щоб сказати це, але Трохим іще раз глянув на нього своїми старими очима, натягнув на них картуза й повторив:

— Ферштейн?

— Ферштейн! — вдихав Мартин повітря над шматочком хліба, готовий навіть обняти сердитого Трохима за його щедрість. — Коли я виросту й ви прийдете до мене просити, я дам вам три кусники хліба й дві грудки кулеші.

Мартин не чув, що на це відповів Трохим, бо швидко затиснув у руці хліб, щоб не розсипати ні крихти, і помчав додому. Він мчав так прудко, що й не помітив, як уже стояв на порозі.

— Дай, — простягнув до нього свої слабкі й ледь рухомі руки Влодко. — Дай! — промовив іще раз малий тоненькими тихими вустами.

— На! — простягнув йому хліб Мартин.

Влодко поволі взяв скибку хліба й усю заклав до рота. Мартин швидко підібрав кілька крихт, що zostалися в кулаці. Який то смачний мав би бути хліб! Мартин глибоко вдихнув повітря над своєю долонею. Вона ще пахла хлібом!

— На, — простягнув Мартин Влодкові ті кілька крихт і погладив його пальчик. — Видиш, Трохим та́коюй дав нам хліба. — Він поправив солом'яний матрац і накинув на Влодкові ноги сіру вовняну хустку. — Скоро буде літо. Ми знов підем із тобов у ягоди. Я назбираю тобі цілу силянку яриць. Ти хочеш яриць?

Влодко мовчав. Мартин глибоко вдихнув і облизав губи.

— Скоро прийде літо!

Стефка нерухомо сиділа біля печі й дивилася в той бік, де на стіні були образі.

— Коли я був спраглий, ти напоїв мене... коли я був голодний, ти нагодував мене... — ледь чутно шелестіла вона вустами.

— Подати тобі води, Стефко? — підійшов до неї Мартин.

— Коли я був спраглий, ти напоїв мене... — повторювала, наче вві сні, Стефка.

Мартин підійшов до печі, узяв металевий банячок, зачерпнув із нього води й зробив кілька ковтків. Відчував, як свіжа холодна вода опускалася в шлунок. Мартин іще раз зачерпнув води й поклав банячок біля Стефки. Її пересохлі



губи щось намагалися сказати, але лихоманка була сильніша від Стефки. Мартин злякався. Він зачинив за собою двері й побіг до Варвари. Далі — до потічка. Саме тут була та масна жовта глина, яку він їв учора. Мартин торкнувся пальцями прохолодної поверхні, відірвав від неї шматок і зліпив велику скибку хліба. Розділив її на дві половини. Одну заховав у кишеню. Для Стефки... Коли повернувся, Варвара сиділа біля ліжка й прикладала до Стефчиної голови якусь мокру шматину.

Сонце вже сідало за обрій. Земля була ще мокра й холодна, але в повітрі вже витала весна. Мартин сидів на вологій землі біля потічка й вечеряв зліпленою з глини скибкою хліба. «І відки шлунок знає, що йому мало води й що йому треба харчу? І відки язик знає, що хліб — це добре, а глина — не?» Мартин поклав на язик останній шматочок і поволі розтирав його до піднебіння. Йому пахнуло тими крихтами, що залишилися на Трохимовій хустині, і грудкою кулеші, яку він приносив Влодкові минулого тижня.

Хтось розпустив чутку, що з другого боку Черемошу є чи то діжки, чи то чани з брагою. Треба лише переplistи на човні на другий бік річки — і ти вже в Іспасі! Виявляється, в Іспасі була гуральня. Для того, щоб кудись дівати рештки, біля заводу ще бозна-коли вибехкали величезні й глибочені бетонні ями, до яких ніхто ніколи не дивився. Саме туди скидали всілякі жмаки, що залишалися від виробництва. Голод так невтомно протоптував дорогу до Іспаса, що туди рушило мало не півсела.

Сніг уже потроху сходив. Почалася відлига.

— Пустити малого, най і тобі шос' принесе, — казала Варвара Стефці.

— Та він ше замалий для такої дороги, — зітхала Стефка.

— Пустити! Я такої іду й за малим подивлюси, — переконувала Варвара. — Я би'м сама принесла тобі троха браги, та як мій Дмитро знає, шо я з тобов ділиласи, то з хати вижене.

Пустила.

— *ЗМІСТ* —

Частина перша. <b>Дорога до себе</b> .....	7
Частина друга. <b>Ауслендер</b> .....	74
Частина третя. <b>Повінь</b> .....	109
Епілог.....	187

Літературно-художнє видання

**ТКАЧІВСЬКА Марія**  
**Голос перепілки**  
Роман

Керівник проекту *В. А. Тютюнник*  
Відповідальний за випуск *К. В. Озерова*  
Редактор *І. М. Андрусяк*  
Художній редактор *Ю. О. Дзекунова*  
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*  
Коректор *О. О. Старова*

Підписано до друку 22.02.2018. Формат 84x108/32. Друк офсетний.  
Гарнітура «Adonis». Ум. друк. арк. 10,08. Наклад 3000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», Св. № ДК65 від 26.05.2000  
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а, E-mail: [cop@bookclub.ua](mailto:cop@bookclub.ua)

Віддруковано у державному видавництві «Преса України»  
03047, м. Київ, просп. Перемоги, 50  
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру ДК №310 від 11.01.2001 р.



• за телефонами довідкової служби  
(050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (life);  
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88

• на сайті Клубу: [www.bookclub.ua](http://www.bookclub.ua)  
• у мережі фірмових магазинів  
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

**Надсилається безоплатний каталог**

***Запрошуємо до співпраці авторів***  
e-mail: [publish@ksd.ua](mailto:publish@ksd.ua)

***Запрошуємо до співпраці художників,  
перекладачів, редакторів***  
e-mail: [editor@ksd.ua](mailto:editor@ksd.ua)

**Для гуртових  
клієнтів**

**Харків**

тел./факс +38(057)703-44-57  
e-mail: [trade@ksd.ua](mailto:trade@ksd.ua)

**Київ**

тел./факс +38(067)575-27-55  
e-mail: [kyiv@ksd.ua](mailto:kyiv@ksd.ua)

**Одеса**

тел./факс +38(067)572-44-28  
e-mail: [odessa@ksd.ua](mailto:odessa@ksd.ua)

**Ткачівська М.**

**T48** Голос перепілки : роман / Марія Ткачівська. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Досуга», 2018. — 192 с.

ISBN 978-617-12-4676-8

Колись давно Борис звабив скромну сільську дівчину Стефу і відмовився від свого сина Мартина. Стефа та її малюк були приречені на голод і злидні. Тяжкі часи спіткали й самого Бориса — під час війни він опинився на чужині, в Німеччині. Там він зустрів землячку Ганну, яка до безтями закохалася в нього. Але доля розвела їх: Борис згодом повернувся до рідного села, став заможним господарем, а Ганна була змушена виживати з малою донькою на руках... Тим часом підростав Мартин. Він присягнувся ніколи й нічого не просити в батька, який викреслив їх із матер'ю зі свого життя. Та доля сплітається химерним візерунком: Мартин прагне одружитися з пасербицею свого батька — Марією...

УДК 821.161.2